

ערש"ק י"ג טבת תשס"ט

אם יש מצוה בדבר שאינו ממוזן

בציורי האב לקברו בקברי אבותיו

עומקא דפרשה

גדרי הקנאה

שבועת יוסף לעקב אביו

שער הציון

פר' ויחי - בענין לקיים דברי המת

גליון
כ"ז

בציורי האב לקברו בקברי אבותיו

אם יש מצוה בדבר שאינו ממוזן

הרב מרדכי כהן

הרב שמואל חיים דומב

כאשר קרבו ימי ישראל למות קרא לבנו ליוסף ואמר לו: "אם נא מצאתי חן בעיניך, שים נא ידך תחת ירכי ועשית עמדי חסד ואמת, אל נא תקברני במצרים". וגו'. והנה שימת היד פירש"י שהוא לצורך שבועה. בנקיטת חפץ של מצוה. ויוסף הצדיק ענה לו "אנכי אעשה כדברך". וצריך ביאור מדוע אמר כן ולא עשה את שנתבקש כפי שמצינו כע"ז גבי אליעזר עבד אברהם, ושם כתוב "וישם העבד את ידו" וגו'. [ועי' מש"כ בזה בתרגום יונ"ט כאן ובפי' יהונתן]. והאזה"ח הק' כתב שכוונת יוסף היתה לומר לאביו שאין צריך ליטעב אלא הוא מוכן לעשות כדבריו, ואף מצד הדין הוא מחוייב לעשות כדבריו, אם מצד שהוא בנו, וזהו שאמר "אנכי אעשה"; או מצד שהוא מצוה מחמת מיתה והוא אומר "כדברך" ואיני צריך שבועה. ובהה הודיע יוסף צדקותו כי חפץ חסד הוא, לעשות דבר מצוה מרצונו הפשוט.

והנה יש לעיין לפי"ז א"כ מדוע באמת אמר לו יעקב "השבעה לי" ולא הספיק במה שאמר לו שיעשה כדבריו. וע"ש באוה"ח ובפי' הרמב"ן, שהוא מחשש שמא יעכבנו פרעה, משא"כ כאשר מחוייב הוא מחמת שבועתו.

ויתכן לומר בזה עוד בהקדם מש"כ בספר חסידים סי' תשכא: הנה אחד צוה לבנו כשימות שיביאווהו למקום אבותיו להקבר עמהם, ומת, והיה הבן חפץ לקברו במקום שצוהו, אמרו לו לא יתכן שהרי ימות-החמה הוא, והיום חם, שמא יסריח ושמא יבקע. ושאל לחכם, ואמר כיון שכבוד שלא להוליך אותו, אל תוליכנו מן המקום הזה. עכ"ל. הרי לן ממש כנידון דידן שחפץ הבן לקיים מצות אביו המת ולהביאווהו למקום קבורת אבותיו, וכיון שהי' חשש שיגיע לבזיון מחמת חום היום, מנעוהו החכם ואמר שזהו כבודו לא להוליכו. הרי שאף שיש מצוה לקיים דברי המת, מ"מ היכי שיכול לבוא לידי בזיון, ליכא מצוה. וכ"כ בסיומן תשכ"ב: מצוה לקיים דברי המת, והיא כשמצוה ממוזן, אבל על גופו כגון לנהוג בזיון בגופו, להכות על גופו, לא. וע"ש.

ומעתה ידע יעקב אע"ה שאם משום מצוה לקיים דברי המת בלבד, אפשר שלבסוף ימנע יוסף מלהעלותו, מחשש שמא בטלטול הדרך יבוא לידי בזיון, וא"כ בכה"ג מכבודו הוא שלא יעלהו, ולזה ביקש שישבע לו, ושוב יהא מחוייב בדבר בכל אופן מחמת שבועתו. [וכיון שגילה בדעתו שחפץ בזה בכל ענין, הרי זהו כבודו, ואין זה כנשבע לעשות איסור].

והנה בסוף הפר' (נ, ב) כתיב "ויצו יוסף את עבדיו את הרפאים לחנוט את אביו". וענין החנטה כ"רש"י שמרחת בשמים הוא, ובדע"ז מבע"ה כתב: המתיקו גופו לאחר שהשליכו בו הסמים המרים, כדי להוציא טנף שבמעיו, וכדי שלא יסריח השליכו בתוכו אח"כ סמנים מתוקים להריח ריח טוב, עכ"ל. וכי' באוה"ח שם, שעשה יוסף כן משום כבוד אביו, כי כן משפט הנכבדים, ומכל שכן גדולי המלכות וע"ש.

ולפי משנ"ת לעיל נר' שיוסף עשה כן כדי שיוכל לקיים שבועתו בנקל, באופן שלא יגיע בזיון לאביו. והוא בהקדם מש"כ הרשב"א בתשו' סי' שס"ט בנידון שצוה האב לבנו לפני מותו שיקברנו במקום מסויים ואירע אונס ולא יכלו להוליכו בו ביום, וקברוהו ע"ד לפנותו, ועתה שבא לפנותו רואה שא"א להעבירו מחמת סרחון, ונשאל אם רשאים לשפוך עליו סיד כדי שיעכל בשרו במהרה. וכתב שם להתיר, שכל שעושין כן כדי לישא אותו למקום שצוהו, מותר ואין כאן משום בזיון ולא משום צער, והחונטין קורעין אותו ומציצין מעיהן ואין כאן לא משום צער ולא משום בזיון. ולפנותו ממקומו כדי לקברו במקום שצוהו ומקום קבורת אבותיו מותר, שערב לו לאדם להיות נקבר אצל אבותיו, וכתבי' "קברו אותי אל אבותי" (בראשית מט, כט). ובירושלמי (מ"ק פ"ב ה"ד, ט): ערב לאדם בשעה שהוא ניונו אצל אבותיו. וכ"ש בנידון שצוה לפני מותו ושנקבר על דעת לפנותו, שהוא מותר ומצוה על בניו לקיים דבריו, עכ"ל. [ועי' שו"ת חת"ס ליקוטים סי' ל"ז, שג' טעמים הם להתיר].

[ועי' שו"ת הרדב"ז סי' תפד שכ' היאך חנטו את יעקב אע"ה ואת יוסף הצדיק, אלא ודאי מדנהגו היתר בדבר משמע דלית למת צער, וכ"ש בזמן שעושין כן לכבוד המת ולתועלתו כעין החנוטים].

וכיון שכן י"ל דמטעם זה צוה יוסף לחנטו, דבאופן זה ודאי תו לא יגיע לידי בזיון ולא יהא שום מעכב מצידי לקיים דברי המת והשבועה שנשבע ליעקב אביו.

בשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' קסח) כתב דלא מצינו בשום פוסק שמצוה לקיים דברי המת בשאר מילי אפילו בצוואת אביו ואמו, עד שהוצרך בש"ס ופוסקים לומר מכבדו במותו כיצד, היה אומר דבר שמועה מפיו אומר כך אמר אבא מארי וכו', ולא קאמר דחייב לקיים צוואתו.

וכתב שם: ומקרא מסייעני קצת, "ויצו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר וגו' אנא פשע אחיך וגו' ויאמר אליהם יוסף אל תרעו וגו' וינחם אותם וגו'" (בראשית נ, טז-כא), משמע דהוא אינו מחוייב לקיים צוואת אביו, עד שהוצרך יעקב לבקש כ"כ "אנא שא נא", וגם יוסף הוצרך להבטיחם על כך ולנחם אותם לדבר על לבם. וכן יעקב הוצרך להשביע את יוסף "ונשאתי ממצרים" (בראשית מז, ל-לא), והנביא ירמיה (לה) צווח על בית הרכבים "ונשמע בקול יהונדב בן רכב אביו לכל אשר צונו לבלתי שתות יין כל ימינו וגו' כי שמעו את מצות אביהם וגו' יען אשר שמעתם כל מצות יהונדב אביכם וגו'", משמע שהוא רק מצד החסד לפנים משורת הדין לשמוע מצות אביהם ולא מצד הדין וחייב. ואף דיש קצת לחלק, דדוקא התם דהיה קצת ענינו נפש בצוואת אביהם "מאשר חטא על הנפש" זה שיער עצמו מן היין (עיין נדרים י). לכך לא היו מחוייבים לקיימם מצד החיוב, מ"מ משמעות המקרא שם דקאי על כל הדברים אשר צוה להם אביהם, יע"ש מה שהאריך בזה. והובא בקצרה בפ"ת (חור"מ סי' רנב סק"א) ע"ש.

והנה עפר אנכי תחת כפות רגלי של האי גאון, מ"מ תורה היא וללמוד אני צריך, ויש להעיר בדבריו.

א. מש"כ מהא דיעקב הוצרך להשביע את יוסף, משמע דבצוהו לחוד אינו מחוייב לקיים מצותו עד שהוצרך להשביע על כך. הנה לפי מש"כ הוא עצמו להלן דיש קצת לחלק ולדחות הראיה שהביא מהנביא ירמיה מבית הרכבים, משום דהיה קצת ענינו נפש בצוואת אביהם, לכך לא היו מחוייבים לקיימה מצד החיוב. א"כ כמו כן יש לומר גבי יוסף, דלכך השביעו משום דיש בזה טירחא וענינו לעלות אביו ממצרים לארץ ישראל.

זאת ועוד דיעויין ברמב"ן בפסוק לא שכתב ז"ל, השבעה לי וישבע לו, לא היה יעקב חושד בנו הצדיק האהוב לו שימרה על מצות אביו ועל הדבר אשר הבטיחו ואמר אנכי אעשה כדברך, אבל עשה כן לחזק הענין בעיני פרעה אולי לא יתן לו רשות להפריד ממנו ויאמר לו שלא אחיך ואת עבדך ויעלוהו שם, או שיחפץ פרעה שיקברו הנביא בארצו לכבוד להם ולזכותו ולכן השביעו, כי לא יהיה נכון להעבירו על שבועתו. וגם יוסף יצטרך יותר להשתדל בענין מפני השבועה, וכן היה הדבר כמו שאמר עלה וקבור את אביך כאשר השביעך.

ובאמת חזינן בסוטה (לו). והובא ברש"י (נ, ו), דלכן אמר יוסף "אבי השביעני", דבלי זה לא היה מניחו, והיה ירא לומר לו לעבור על השבועה שלא יאמר דגם הוא יוסף יעבור על שבועתו ופרעה שלא יגלה שידע הוא לשון הקודש יותר מע' לשון שפרעה אינו יודע. וראה בספורנו (מז, לא) השבעה לי, למען יהיה לך פתחון פה נגדם אם ירצו למחות.

ושור' באור החיים (מז, ל) שכתב או לצד שהוא מצוה מחמת מיתה (חור"מ סי' רנב) והוא אומרו כדברך ואינו צריך שבועה, ובהה הודיע יוסף ע"ה צדקותו כי חפץ חסד הוא לעשות דבר מצוה מרצונו הפשוט, ולהלן בפסוק לא כתב, הוצרך לומר לו פעם ב' השבעה ולא הספיק במה שענהו לעשות כדבריו וכו', והכונה חושש לזולת שיהיה מונע אותו, וכמו שכן היה שא"ל פרעה שיתיר שבועתו כאומרם ז"ל (סוטה לד). ולזה תיכף נשבע לו. [וראה במשך חכמה (נ, ה) מש"כ לבאר מדוע יוסף אמר אבי השביעני, ולא אמר שאני נשבעתי, ומש"כ ביד לחכמה שם].

ב. וכן מש"כ דגם מתחילה היה יעקב חולה, והוכיח מרש"י. הנה יעויין בהעמק דבר פסוק כט ובהוספות שבסה"ס שכתב שמתחילה לא היה חולה, ואם היה משביעו בחלי לא היה תוקף לשבועה משום דעכ"כ נשבע שלא תסדף דעתו כביד"ד (סי' רלב). ואע"ג דרש"י כתב (בפסוק לא) ששכינה מראשותיו של חולה, אין הכוונה לחולי ממש שמקרב המיתה, אלא חלישות זקנה.

ועיין בנודע ביהודה (תניא אה"ע סי' מה) שנקט דאמרינן מלקד"מ גם בשאר מילי, והביאו בפ"ת (סי' רנב סק"ג), וקצ"ע שבסק"א הביא לדברי השב"י ולא העיר דפליגי. שור' מה שהאריך בענין זה בשו"ת מהרש"ם (ח"ב סי' רכד), ויע"ש באותו ח מה שהביא בשם שו"ת התשב"ץ (ח"ב סי' נג ו"ג סי' קל).

איתא בגיטין (יד): "הולך מנה לפלוני, והלך ובקשו ולא מצאו - תני חדא: יחזרו למשלח, ותניא אידך: לירושלמי מי שנשתלחו לו, לימא בהא קמפלגי וכו'... רב פפא אמר: הא והא בבריא, הא דמית מקבל בחיי נותן, הא דמית נותן בחיי מקבל." ופירש רש"י שם "דמית נותן - לאחר שמסרן לשליח מת ועדיין מקבל חי הלכך משעת מיתת הנותן זכה בהם המקבל משום דמצוה לקיים דברי המת". רואים מדברי רש"י ש"מצוה לקיים דברי המת" אינו רק מצוה בעלמא לקיים את מצוות הנפטר אלא שזה פועל קנין בדבר וזוכה בו המקבל בגלל ציוויו של המת. כך ביאר בדברי רש"י המחנה אפרים בהל' זביה ומתנה (ס' כט).

וכך רואים גם מדברי תוס' גיטין (לח. ד"ה כל) דאיתא בגמ' שמי שמשחרר עבד כנעני עובר בעשה שנאמר "לעולם בהם תעבדו". ומקשה שם בתוס' מהגמ' בדף מ' מ"י שאמר בשעת מיתתו פלונית שפחתי אל ישתעבדו בה לאחר מותי, כופין את הירושלמי וכותבין לה גט שחרור" ומסקנת הגמ' שאם אמר לשון שיחרור כופין את הירושלמי לכתוב לה גט שיחרור וכן בירושלמי אמרי' בהדיא דאי אמר שחררו משחררין. ואם כן קשה הרי עובר בעשה במה שמשחרר והיאך כופין אותו לשחרר.

ומתרץ תוס' "התם כיון דאין הירושלמי רשאין להשתעבד בה משום מצוה לקיים דברי המת לא קרינן בה לעולם בהם תעבדו ומשום נתינת גט לחודיה ליכא איסור". והקשה על זה המהר"ן לב איך יתכן שיבוא מצוה מדבריהם לקיים דברי המת ויעקור מצוה מן התורה של "לעולם בהם תעבדו". אכן לפי הנ"ל לא קשה שהרי במה שמצווה לשחרר בעצם כבר זכה העבד בעצמו וכבר הופקע מצות "לעולם בהם תעבדו". [והיינו שנחלקו עם איסור לעולם בהם תעבדו הוא נתינת הגט שחרור או הפקעת השיעבוד ואכמ"ל].

וכך רואים מדברי ר"ת (לעיל יג. בתוס' ד"ה והא לא משך) וז"ל, "ועוד אומר ר"ת דבגר לא אמרי' מצוה לקיים דברי המת דכל דאיתיה בירושה מצוה לקיים דבריו הואיל ולא פסק כחו מאותו הממון דמכחו יורשין אבל גר דליתיה בירושה ופסק כחו מממונו אין מצוה לקיים דבריו". רואים שדין מצוה לקיים דברי המת פועל מכח דיני ירושה ומעביר את המתנה לרשות המקבל כמו ירושה ואינו מצוה בעלמא לעשות את רצון הנפטר.

והנה הגמ' הנ"ל בדף מ' כותבת מ"י שאמר בשעת מיתתו פלונית שפחתי אל ישתעבדו בה" ומסקנת הגמ' שאם אמר בלשון שחרור מועיל הירושלמי חייבים לשחררו. ומיירי לדעת תוס' שצוה לבניו לשחרר את השפחה. והנה רש"י פירש בד"ה הא אמרה בלשון שחרור "כגון הרי את בת חורין". ודברי רש"י צריכים ביאור מדוע כתב שאמר בלשון הרי את בת חורין דהיינו לשון גירושין ממש. הרי די אם מצווה לבניו לשחררה כמו שאמר תוס' ומכיון שדין מצוה לקיים דברי המת עושה הקנאה פקע רשותה מהירושלמי מותר להם לשחררה. והוכחנו לעיל ששיטת רש"י ותוס' שווים בדבר זה ושניהם סוברים שדין מצוה לקיים דברי המת עושה הקנאה.

ונראה שנחלקו רש"י ותוס' בגדר דין מצוה לקיים דברי המת. דאמנם כו"ע סברי שאינו רק מצוה לקיים רצון הנפטר. אכן תוס' סבר שעל ידי מצוה לקיים דברי המת הממון יוצאים לגמרי מרשות הנותן לרשות המקבל וכדברי ר"ת המובא לעיל מדברי התוס' בדף י"ג "הואיל ולא פסק כחו מאותו הממון דמכחו יורשין". שדינו כירושה שעובר מרשות המוריש לרשות היורש.

משא"כ רש"י סובר שאינו כדין ירושה וכל ענינו הוא שיש למקבל זכויות ממנויות בדבר ומשום כך כופין את יורשים לתת. אבל אינו עובר לרשותו לגמרי על ידי הציווי. ומטעם זה לא פירש רש"י בנידון של הגמ' בדף מ' שהוא מדין מצוה לקיים דברי המת משום ששם הגמ' מדמה את זה לדין המפקיר עבדו ומת שיצא מרשותו, ואם מדין מצוה לקיים דברי המת הרי לא יצא מרשותו לגמרי, ומשום כך כתב שאמר לשון שחרור ממש שפועל שחרור על השפחה ומפקיע ממנונו כמו אם הפקירה קודם שמת.

והנה התוס' בגיטין דף י"ג הנ"ל הביא את שיטת ר"ת שסובר שלא אמרינן מצוה לקיים דברי המת אלא כשהושלש המתנה ביד שלישי, והר"ן שם מביא את שיטת הרמב"ן שחולק על דברי ר"ת וסובר שלא בעינן שיושלש ביד שלישי וגם בלי זה אמרינן מצוה לקיים דברי המת. ויש לבאר את המחלוקת לפי מה המבואר לעיל. שהרי כתבנו את שיטת ר"ת שסובר שדין מצוה לקיים דברי המת הוא כמוריש ומעביר את המתנה לגמרי ליד המקבל. משא"כ רש"י סובר שאינו אלא שיש למקבל זכויות בכך ומשום כך מחייבים את היורשים לתת לו את המתנה. וי"ל שמה שסבר ר"ת שדין מצוה לקיים דברי המת הוא כמעביר לגמרי לרשות המקבל היינו דוקא כשכבר הוציאו מרשותו של הנותן ונמצא ביד שלישי, ורק אז יש כח למצוה להעביר את המתנה לרשות המקבל על ידי דין מצוה לקיים דברי המת. אבל הרמב"ן סובר כשיטת רש"י שדין מצוה לקיים דברי המת אינו אלא זכויות ממנויות שזכה בהם המקבל ומשום כך גם אם לא יצא מרשות הנותן אפשר שיזכה המקבל בזכויות ממנויות שיזכה אותו בכך שמחייבים את היורשים לתת לו את המתנה.

מדרש הגדול פרשת ויחי, ויאמר אנכי אעשה כדברך, מכאן אמרו שכיב מרע שצויה ליתן מתנה לאחר אע"פ שלא כתב אע"פ שלא קנו מידו מתנתו קיימת, שדברי שם"מ ככתובין וכמסורין דמי. ושם בתחילת הדברים, רבי מאיר אומר מצוה לקיים דברי המת. ובהמשך הפרשה, ויעשו בניו לו כן כאשר צוה, מכאן אמרו מצוה לקיים דברי המת ע"כ. והוא שיטת רבי מאיר במתני' כתובות (ס"ט): המשליש מעות לבתו וכו' יעשה השליש מה שהושלש בידו דברי רבי מאיר וכו', ובגמ' שם האומר תנו שקל לבני בשבת וכו' הא מני ר"מ היא דאמר מלקדה"מ. ומדברי המדרש כאן מבואר שמקור דינו מצוואת יעקב ליוסף ולבניו.

והנה בשבות יעקב (ח"א סי' קסח) כתב שדין מלקדה"מ נאמר רק לענין ממון, דלא מצאנו שום פוסק דמלקדה"מ בשאר מילי אפילו בצוואת אביו או אמו, ומקרא מסייעני קצת כי יעקב הוצרך להשביע את יוסף ונשאתני ממצרים, משמע דבצוואה לחוד אינו מחוייב לקיים מצותו עד שהוצרך להשביעו על כך ע"ש. ודבריו נסתרים לכאורה מדברי המדרש הגדול כאן דזה גופא מקור דבריו של ר"מ דמלקדה"מ.

אבל באמת קשה, דאחרי שהיה כאן שבועה איך נלמד מכאן דינא דמלקדה"מ וצ"ב. ויתכן בזה עפ"י התוס' (ב"ב קמ"ט): דגר שמת אין ציווי מחייב משום מלקדה"מ "כיון דליתיה בירושה פשיטא ליה שכיון שמת בטל ואין לו שום זכות להוריש ואיך יקיימו דבריו", וביאור הדברים הוא, שדין ירושה אינו קנין דממילא, אלא שגם אחרי המיתה יש לו למת בעלות בנכסיו להורישם ליורשיו, והזכיה שלהם הוא מכח הבעלות הזו דקאי בזכותו להוריש [כמוש"נ בדינא דמשמוש]. ומצד זה יש לו גם הכח לצוות על ממנונו לאחר מיתה כיון שיש לו עדיין זכות בממון זה, משא"כ גר שמת שהזכיה הוא מהפקר, כבר אין זה ממנונו ופקע זכותו. [וכבר האריכו בזה בספרן של צדיקים, ראה אמרי משה (סי' לח כג), שיעורי הגר"א מט"ז (ב"ב סי' יא), חי רבי שמואל גיטין (סי' טו ו), משאת משה (ב"ב סי' פ), וראה עוד קו"ש כתובות (אות שיד) ואין שני נביאין וכו'].

נמצא שבהך דינא דמלקדה"מ נתחדשו שני חידושים, א' שרצונו של אדם יש לו תוקף המחייב גם לאחר מיתתו, ולא אמרינן כיון שמת בטל [כך בגר שמת דפקע זכותו בממון ואין כאן סיבה מחייבת]. ב' שהבעלות והזכות שיש לו בממנונו להוריש, מחייב את מקבלי הירושה לקיים את רצונו העומד וקיים, דלענין מה שנצרך עבור קיום המת לא פקע עדיין כח המת מנכסיו.

וא"כ י"ל עפ"י המל"מ (פ"י ממלכים) שדן גבי שבועה של בן נח אם חייב לקיים את שבועתו, וכתב דאין ללמוד מהאבות, כיון שנהגו בדיני ישראל ע"ש, וכבר הקשו משבועת יוסף במצרים להדיעות שבחז"ל לא היה להם דין ישראל. וראה אבנ"ז (יו"ד סי' שו אות יז) שכתב לחדש באפילו אם אין לו חיוב לקיים את שבועתו, מ"מ בנשבע לאחר יש לו חיוב לחבירו שיכול לתבוע אותו לקיים שבועתו, וזהו יסוד השבועה של קבלת התורה בהר סיני שהיא שבועה להקב"ה ע"ש, וא"ש מה שנתחייב יוסף לעקב בשבועתו.

אמנם זה רק אם נאמר שהחיוב שאדם מתחייב לחבירו נמשך גם אחרי מיתת חבירו, שעכ"פ לענין מה שנוגע אליו ולכבודו יש לו עדיין תביעה מחייבת, ואע"פ שמת אינו נידון כעובר ובטל מן העולם, ומצד זה נמשך החיוב שבועה של יוסף לעקב.

וזהו שנלמד מכאן דינא דמלקדה"מ, דודאי לא נאמר הלכה זו רק לענין ממון ומצד זה הוצרך יעקב אבינו להשביעו כמוש"כ השבוי, אבל מגוף השבועה של יוסף יש לנו ללמוד דגם אחרי המיתה נחשב יעקב כ"תובע" על מה שנוגע לכבודו, ומזה נלמד שרצונו וציוויו של אדם עומד וקיים גם לאחר מיתה, וגם אז יש להם תוקף המחייב את הדין מלקדה"מ, דרך מה"ט יש לדון ולומר שלא פקע כחו מהנכסים והם עדיין ברשותו של המת לענין קיום רצונו וציוויו.

ובדרך דרוש יש להוסיף, שמצד זה נלמד דינא דמלקדה"מ דוקא מציוויו של יעקב אבינו, כי יעקב אבינו לא מת, ושזהו יסוד הדין מלקדה"מ שרצונו עומד וקיים גם אחרי ההסתלקות.

מקור הדין מיעקב אבינו

בדרשות ר"י אבן שועיב (תלמיד הרשב"א) בפר' ויחי, כ' בשם הרמב"ן שלמדנו מצוואת יעקב ומיתתו י' דברים. והשני בהם הוא מצוה לקיים דברי המת דכתיב ויעשו לו בניו כן כאשר ציום.

השואל ומשיב (ח"ב סי' א) כ' דלפ"ז הוא **מדאורייתא**. וכ"מ קצת בתשב"ץ (ח"ב נג, הובא לק') שכ' דנכלל במצות נחלות. עוד מצינו במדרש הגדול [מובא בתו"ש] עה"פ (מזל) ויאמר אנכי אעשה כדברך, ר"מ אומר מצוה לקיים דברי המת.

אבל דעת התוס' בכתובות פו. דהיא מצוה **מדרבנן**. וכן נקט הטו"א בחגיגה ב: ובשו"ת מהרשד"ם יו"ד קעג. ועי' בשו"מ שם דהוא דוקא לרמב"ן לשיטתו ולא לר"ת [ראה לק' בענין הפקדת הממון]. והק' עוד דשמא החיוב מצד כיבוד אב [עי' לק' בענין צוואת אביו]. וגם אין למדין מקודם מ"ת. וכ' בגדר הדין לשי" ר"ת "דהוא ענין חסד של אמת שעושים עם המתים שהמת אין לו לעשות עוד ומלקד"ה. וזה שביקש יעקב **ועשית עמדי חסד ואמת**, היינו על כל מה שיצוה."

עי' מאירי תענית כא. "מצוה לקיים דברי המת הלכה היא, וצריך שתדע **שמצוה גמורה** היא וכופים עליה בב"ד".

הכה לצוות והחיוב לקיים דבריו

ז"ל התוס' בגיטין (יג. סד"ה והא) ועוד אור"י דבגר לא אמרינן מלקד"ה דכל דאיתיה בירושה מצוה לקיים דבריו הואיל ולא פסק כוחו מאותו הממון **דמכוחו יורש**. וכ"כ הרשב"א (שם ד"ה ואי) דלא אמרו מלקד"ה **אלא במי שישנו בירושה**. ומחמתיה הוא דירתי ליה ירתיה, הלכך בממוניה מצוה לקיים דבריו. ועי' אמרי משה סי' לח (כג) בביאור דבריהם דדין ירושה הוא דיש כח וזכיה למת לענין להוריש ולכן שייך מלקד"ה.

ועי' בלשון התשב"ץ (ח"ב נג ד"ה ולענין) "שלא בכל דבר אמרו מלקד"ה, שאין האדם בשעת מיתתו נביא ולא מלך ונשיא שיצוה החיים לקיים דבריו, שאין שלטון ביום המות. ולא אמרו זה אלא כשצויה שיעשה מממונו כלום שמצוה לקיים דברו **שהרי בממון שלו יכול לצוות**, וחיובין לקיים דבריו, ונכלל בכלל מצות נחלות."

בשאר דברים שאינם ממון

כ' בס' חסידים (תשכ) דהמלקד"ה דוקא כשמצוה ממון ולא על גופו או שאר ציוויים, עיי"ש. וכן מוכח מתוס' גיטין הנ"ל שהחיוב מצד כוחו בממון. וכ"ד התשב"ץ (ח"ב יג) אך לד' הרמב"ן דילפי' מיעקב [כנ"ל], ע"כ דהוא בכל מילי שהרי צויה ענינים אחרים. ועי' שבו"י (ח"א קסח) דהוכיח מהא גופא דיעקב הוצרך להשביע את יוסף, הרי דמצד מלקד"ה ליכא, **וכ' דלא מצינו בשום פוסק שמצוה לקד"ה בשאר מילי**. אכן בלא"ה הוא דלא כרמב"ן (בפר' ש"כ) "שעשה כן לחזק הענין בעיני פרעה". [וכן השיג עליו המהר"י אסאד בח"ג מד]. והו"ד השבו"י בפת"ש, וכן נקט השד"ח. וביד מלאכי (ח"ג תכב) הביא ראיה לשוב"י מכתובות קג: שלא קיבל ר"ח לישוב בראש אע"פ שרבינו הקדוש צויה כן לפני מותו. ועי' נוב"ת אה"ע מה [מובא בפת"ש] דבשידוכים אין מלקד"ה.

בשו"ע (ח"מ רנג, ל) ועי' יו"ד שדמ' ש"כ"מ שאמר **שלא להספידו** אין סופדין אותו. וכ' הסמ"ע (סט) משום דמלקד"ה. אמנם ביאר שם הטעם משום דההספד מצד כבוד המת והרי מחל על כבודו, וצ"ע דא"כ ל"ל לטעם דמלקד"ה. ועי' בשד"ח (429) בשם האורין תליתאי שכ' עפ"י ההגמ"ר דמלקד"ה הוא רק על היורשים, וא"כ מותר להספידו. ובשו"ת תשובה מאהבה (ח"א קעד) האריך בענין גברא רבה שצויה שלא להספידו שאין שומעין לו. [עי' בפני ברוך עמ' לו מכמה גדולים שציוו שלא יספידום ולא קיימו דבריהם].

צ"ב במה שציוו כמה גדולים לקיים בהם מיתות ב"ד וכו' עי' בגשר החיים ח"א עמ' ק מה מחייב לנהוג כדבריהם.

ציווי לירשיו

דעת הרמב"ן דל"א מלקד"ה אלא ביורשים ומקבלי מתנות, וכ"ד הריטב"א בתשו' (נד, מובא בב"י) דדוקא כשצויה **לירשים** או למי שיש סיפק בידו לעשות, וקיבל עליו או שתק. אבל אם צויה שלא בפניו אין בו משום מלקד"ה. ועי' בנוב"י שם דאין לאלמנה שום חיוב או מצוה לקיים דברי בעלה המת.

וצ"ב בצוואת יוסף לאחיו מה מחייבים לקיים, ומה היה חיובו של מש"ר להעלות את עצמות יוסף שלא היה מזרעו. ועי' במושב זקנים שהק' למה לא צויה לבניו. ות"י עפ"י חז"ל (סוטה יג:) דאל"מ ממקום שלקחתם אותי החזירוני. ולפי"ז באמת חיובם אינו מצד מלקד"ה. ועי' רש"י ב"ב צב. ד"ה אותם - כל השבטים יצאו עצמותיהם ממצרים וכו' ומשמע בדבריו דרק בעצמות יוסף איכא מצוה.

צוואת אביו ואמו

בתשב"ץ ח"ב נג כ' [לענין אב שצויה לבן שידבר עם גיסו] י"ש להתיישב בדבר זה אם מצוה לקיים דברי אביו אם לא, וכ"ש אחר מיתתו. ובסו"ד כ' דודאי קצת מצוה יש בדבר וסימן לדבר מצות יונדב בן רכב לבניו. [שצויה לזרעו שלא ישתו יין ולא יבנו בתים וכו' עי' ירמיהו לה] אכן השבו"י כ' דמהא משמע איפכא דממה שהנביא משבחם הרי דהיא מדת חסידות. אך המהרש"ם (ח"ב רכד יג) כ' ע"ז דאם היה רק מד"ח אין בזה תוכחה לישראל. רעק"א בתשו' (סח) נס' אם חייב לקיים צוואת א"א מדין כיבוד. וכ' דבדבר שאינו ממון יש לדון דכיון דקיום רצונם הוא משום נחת רוח, לא שייך לאחר מיתה. או שהוא בכלל מורא שלא לעבור על צוואתם ושייך גם אחר מיתה. ובסו"ד מצד דבדבר שבממון אינו מחוייב כיון שכיבוד משל אב ולא משל בן, והממון של יורשים, ומשמע דס"ל דבדבר שאינו ממון שייך כיבוד.

דעת הנוב"י (תנינא אה"ע מה) דאין חיוב קיום צוואת האב מדין כיבוד אב. וכ"כ השבו"י ח"א קסח דלא הוזכר במצות כיבוד במותו דיש לקיים צוואתו. אלא לפנים משוה"ד [ועי' חזו"א יו"ד קמט דרצון התורה שכן יכבד אביו אף כשאינו נוגע לאב]. והוכיח ממ"ש האחים ליוסף אביך ציוה לפני מותו וכו' **אנא שא נא** וכו' ומדהוצרך לבקש כ"כ משמע דעצם הצוואה אינה מחייבת.

עוד הוכיח השבו"י מדיעקב הוצרך להשביע את יוסף הרי דאין חיוב מצ"ע לשמוע בדבריו חוץ בממון. אך המהרש"ם (רכד יב) ציין לרמב"ן שכ' על פס' זה ש"לא היה יעקב חושד בבנו הצדיק האהוב לו שימרה על מצות אביו" אלא "עשה כן לחזק הענין בעיני פרעה", עיי"ש. ובמהרש"ם שם דייק מהרמב"ן דמ"מ הוא רק משום כיבוד ולא משום מלקד"ה.

המהר"י אסאד (ח"ג מד) חולק על השבו"י עיי"ש משה"ק עליו, וכ' דאפי' אם אין כיבוד לאחר מיתה ה"ז בכלל מורא. וכ"ד הר"א קפשאלי [בדור הב"י] בס' מאה שערים (עמ' רסה) בשם אחד הגדולים וז"ל כיון שמצינו **אחי יוסף שצו לו משם אביו**, הרי למדנו שצריך אדם לשמר מצות אביו אף לאחר מיתה. ועיי"ש שהאריך להוכיח כן מכ"מ וגם ממ"ש ויעשו בניו לו כאשר ציום. וכ"כ בשו"ת מהרי"א הלוי ח"ב פו.

צוואת הסבא

עי' במהרש"ם שם (אות יח) דמקיום צוואת יונדב ע"י בני בניו יש להוכיח דאף הנכדים מחוייבים לקיים דברי המת, אך במהרי"ק וברמ"א ל"מ הכי. [ועי' לעיל במה שנח' אם ביונדב הוי מצד הדין].

ובשד"ח (ח"ה עמ' 428) הביא מס' מעשה איש דתלוי אם יש דין כיבוד באבי אביו, וכ' דלד' מהרי"ט (ח"ב ח"מ ו) אין בנכד מלקד"ה. אך השד"ח השיג עליו דאין להוכיח מד' המהרי"ט עיי"ש. ועי' בדברי חיים (אויברך, יו"ד מח ד"ה ובאמת) דמשמע דאין על הנכדים מלקד"ה אא"כ מת אביהם קודם והם היורשים.

הוצאת הממון מתח"י

דעת הר"י מיגאש [מובא בתשו' הריטב"א נד] ור"ת [בתוס' גיטין יג.] והרא"ש והר"ן דמלקד"ה דוקא כשהוציא הממון מתח"י והשלישו וצויה לעשות בו דבר פלוני. ודעת הרמב"ן [בגיטין] והרא"ה [בריטב"א שם] דא"צ שיוציא מתח"י אלא מספיק הציווי. וכן נקט הריטב"א.

הריב"ש (רז) הכריע כר"ת וכ"פ הטור והשו"ע (רנב ב) "והוא שנתנו עכשיו לשליש לשם כך". אך כ' הסמ"ע (ח) והש"ך (ד) דאם צויה ליורשים חייבים אף שלא השליש [עפ"י הריטב"א] ועי' בנתיב"מ (ב) מה שהשיג עליהם. וכ' הנוב"י (ב' אה"ע מה) דמשו"כ לא שייך מלקד"ה בסתם ציווי ואזהרה.

שטר צוואה

בשטר צוואה לא שייך מלקד"ה כיון שהממון לא הושלש. כ"כ בפשי" השו"מ (ח"א מו) וכ"כ האחיעזר (ח"ג לד) דל"א בו מלקד"ה מלבד מה שנוגע לצדקה וליתומים קטנים. אא"כ נעשה בחוקי המדינה דאז הוי כהושלש. וכן הביא השד"ח בשם המנחת שי (עה) דמהני חוקי המדינה. אך בשו"ת מהרי"א הלוי (ח"ב פו) חלק ע"ז דל"ח בכה"ג כהושלש.

ועי' בפת"ש רנב סק"ג שהביא תשו' רעק"א (קג) דגם מה שכתביה מהני למלקד"ה הוא רק כשצויה בפניו ולא כשמסר מחותם שיקראנו לאחר מיתה.

במנחת אלעזר (ח"ג יט) פשי"ל דאיכא מלקד"ה בשטר צוואה. ועי' בנין ציון (החדשות כד) דאף בצוואה שאינה כשרה ע"פ ד"ת אמרי' מלקד"ה. ועי' מנח"י ח"ו קסה ותשוה"ח ח"א תתנג.

נושאי הפרשיות הקרובות

שמות - הרמת יד על חברו (מלא)
וארא - ענייני כשפים
בא - ענייני קידוש החודש
בשלח - לחם משנה

ד"ת להג"ל אפשר להניח בתיבה שבפתח אוצר הספרים "בית יוסף" רח' שדי חמד

מעוניין בחברותא? התקשר עכשיו!

אנשים רבים מחכים לחברותות שונות
במקומות שונים ובנושאים שונים
הטלפון שלך יכול לעזור להם ולך

התקשר עכשיו
9141217
24 שעות ביממה

קובעי עיתים

לתרומות והנצחות: 050-4122753

עלון זה יוצא לע"פ

הרב שמואל ברוך בענדיט בן הרב ישראל מאובה זצ"ל
ת.ג.צ.ב.ה.

